

Tarık Buğra'nın Roman ve Hikâyelerinde Anadolu'da Ekonomik Durum

*Economical Situation in Anatolia
in Tarık Buğra's Novels and Short Stories*

Nuran ÖZLÜK*

ÖZET

Bu çalışma ile Tarık Buğra'nın Anadolu'dan bahsettiği eserlerinde sosyal hayatın bir unsuru olan ekonomik durumu, Millî Mücadele Döneminde kasabada yaşanan açlık sınırları, 1930 yılında büyük kuraklıkla gelen tarlada ürünün mahvoluşundan doğan sıkıntıları, bu yıllarla taban tabana zıt bir tablo sergileyen 1946 yılı ve sonrasında ceplerini parayla dolduran köylünün parasını nasıl ve nereye harcayacağını şaşırmasını, arz-talep meselesi yüzünden devrin artık nasıl değiştiğinin bir delili olan kasaba dükkânlarındaki ticaret burjuvazisini, yani Türkiye'de daha da küçültülmüş ölçekle bir Anadolu kasabasında meydana gelen her türlü ekonomik değişme veya gelişmenin Anadolu insanı üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalıştık.

ANAHTAR KELİMELER

Tarık Buğra, Anadolu, Anadolu'da ekonomik durum, siyasî dönem-ekonomi ilişkisi

ABSTRACT

In this study we tried to present the economical situation as a social fact in the independence period in Tarık Buğra's works; hunger in small villages, drought in 1930 and its effects on crops, in small scale effects of economical situation on people from villages to the whole country. Opposite to these years in 1946 villagers became extremely rich not knowing where and how to spend their money, the trade bourgeois in village shops due to offer-demand shows how this era changed.

KEY WORDS

Tarık Buğra, Anatolia, Economical situation in Anatolia, political era-economy

---

* Dr.

Tarık Buğra, romanlarının büyük çoğunluğunda, hikâyelerinin de bazılarında kısmen veya tamamen Türkiye’de yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik değişimlerin Anadolu insanı zaviyesinden nasıl karşılandığını, bu değişimlerden Anadolu insanının nasıl etkilendiğini göstermiş, bu vesile ile de sözü edilen konularla ilgili görüşlerini ortaya koymuştur. Yazarın mekân olarak Anadolu’yu seçişinin en büyük nedeni kendisinin de bir Anadolu kasabasında dünyaya gelmesi, ömrünün en güzel zamanlarını içeren çocukluk ve ilk gençlik yıllarını burada geçirmesidir.

Buğra’nın roman ve hikâyelerindeki kahramanların duyuları, sezileri, düşünceleri, umutları, karamsarlıkları, iç sıkıntıları, kederleri, mutlulukları çoğunlukla kasaba perspektifinden sunulmuştur. Yazar tarafından kasaba mekânı ile insan profilleri, yaşanan aktüel olaylar her boyutuyla gündeme getirilmiş ve yansıtılmaya çalışılmıştır.

Bu yaklaşımın altında yatan gerçek, Tarık Buğra’nın kasabayı, biyopsi için en elverişli hücre olarak görmesidir. Kasaba insanı toplumun karakterini, kültürünü en iyi şekilde belirleyen ve toplumsal değişimlerden en çok etkilenen insanlardır, fikrini benimseyen Tarık Buğra şunları söyler: *“Romanda önemli saydığım husus, toplumsal olayların insanlarda sebep oldukları değişimleri ve tepkileri belirlemektir. Politik ve siyasî hareketler şehirden ziyade kasabayı etkisi altına almaktadır. Bu değişme, sanat eserlerinin dayandığı trajediyi ortaya çıkarır.”* (Bingöl 1986: 42)

Tarık Buğra’nın Anadolu’yu mekân olarak kullandığı eserlerinde insan unuru her zaman merkezdedir. Yazarın Mehmet Taçdiken’le yaptığı bir mülakatta kendisine yöneltilen soru ve karşılığında verdiği cevap, anlatmaya çalıştığımız noktanın Tarık Buğra’nın kendi ağzından aktarılmasıdır:

“Bütün eserlerinizde, dikkatimizi çeken en önemli husus şu oldu: Her şeyden önce, yaşayan bir insanın çarpıcılığı, diğer bütün unsurları, ikinci, üçüncü plana itiyor.

Eserlerinizde, özellikle insanla uğraşınız ve kahramanlarınızın yolu düşse dahi, dağı, bayırı, onu gölgelemeyecek şekilde konu edinişinizin sebebinin öğrenebilir miyiz?

Buğra: Siz sorunun cevabını zaten vermişsiniz. Beni hakikaten insan ilgilendiriyor. İnsansız bir dünya düşünülemez tabii değil mi? Hiç değilse bizim için. Yani insanlar için. Belki karıncalar, arılar, çiçekler için öyle bir dünya ta-

savvuru mümkündür ama insan olmayan. Ve çoğu için daha rahat, daha mutlu bir dünyadır insan olmayınca. Ama ben insan olarak insansız hiçbir şey düşünemiyorum. Ne ay ne deniz ne güneş ne bilmem ne ekonomik meseleler, sosyal meseleler... Hepsi çöker gider. Bütün bunlara değer ve mana veren, insanın kendisidir. Ve insan da çok çeşitlidir. Gerçi prototipler vardır ve bunlar her toplumda büyük çoğunluğu teşkil eder ama yakından bakılırsa huk demiş burnundan düşmüş, dediğimiz insanlar bile bütün insanlık için bir anahtar niteliği taşıyan özel vasıflara sahiptir. Bunları araştırmak, diğer insanlar için de yararlı olur. Onları da açıklar. Bir insanı açıklamak, birçok insanı açıklamak demektir, derim. Ve asıl önemlisi, soru çerçevesi içerisinde, insandan başka bir şeye değer vermiyorum ve insanı anlamaya çalışıyorum. Onun bilhassa psikolojik boyutlarını. Ekonomik meseleler, politik meseleler... Hepsi hepsi insana bağlı. İnsan psikolojisine bağlı. Bu insanı iyi anlarsak bu meselelerin çözümleri daha kolaylaşır sanırım. İnsanı bilmeyenlerdir büyük hata yapanlar.” (Taçdiken 1973: 17)

Tarık Buğra'nın eserlerini gerçekçi/inandırıcı kılan en önemli unsur insanı bir bütün hâlinde ele alması ve onu tüm varlığıyla, olduğu gibi teşrih masasına yatırmasıdır. Tarık Buğra: *“Sanatta tek birim, tek çıkış noktası insandır. İnsanın mutluluğu, hürlüğü ve problemleridir: Onun toplumla ve öteki insanlarla, tabiatla ilişkileri, çatışmalarıdır.”* (Ayvazoğlu 1993: 39) diyerek sanatla insan arasındaki bağlantıyı da belirtmiş olur.

Tarık Buğra'nın ölümünden iki ay sonra *Türk Edebiyatı* dergisinde yayımlanan “Tarık Buğra Dosyası”nda 1 Mart 1994 tarihli *Milliyet* gazetesinden alıntılanan yazısında Taha Akyol da konu ile ilgili şunları söyler: *“Türkiye’de ‘sosyalist gerçekçilik’ ya da ‘köy romanı’ fırtınaları eserken Tarık Buğra’yı ‘farklı’ ve ‘ölümsüz sanatçı’ yapan da onun bu güçlü ‘birey’ yönü değil mi: Gelenekler, tarihî süreç ve kültürel değerler atmosferinde, zayıf ve güçlü yönleriyle, çelişkileriyle, somut insan, yani birey.”* (Akyol 1994: 15)

Tarık Buğra'nın konusu Anadolu’da geçen roman ve hikâyelerinde gerçekleşen her türlü olay, dönemiyle bağlantılı olarak devreye girer. Bu sebeple yazar, sözü edilen eserlerde yansıtmaya çalıştığı tarihlerdeki sosyal, siyasî ve ekonomik hareketleri ve değişimleri gözler önüne sermeye çalışır. Tarık Buğra'nın roman ve hikâyelerine konu olan dönemlerin birçoğu, Türk siyasî tarihinin dönüm noktalarıdır. Çalışmamızın konusu olan ülkenin bütününde ekonomik anlamda yaşanan sıkıntılar, rahatlamalar Anadolu coğrafyasında yer alan kasaba, kasaba yakınındaki köyler ve bu coğrafyaya mensup insanlar çerçevesinde anlatılır.

Ele alacağımız ilk roman, yazarın kendi memleketi olan Akşehir’de isimleri tarihe geçmemiş taşra münevverlerinin ve halkın duygu, düşünce ve fiiliyatının anlattığı, ilk defa Anadolu ve Anadolu insanının kendi gerçeğine uygun şekilde konuştuğu (Kaplan 1964: 11) *Küçük Ağa*’nın yansıttığı dönem Birinci Dünya Savaşı’nın geride bıraktığı izlerin ezici ağırlığıyla hissedildiği 1919 ve sonrasıdır.

Tüm ülkede yaşanan sosyal ve siyasal bunalımların yanında çekilen ekonomik sıkıntılar da Anadolu insanının belini büker mahiyettedir. Dört yıl gibi uzun süren bir zamanı kapsayan savaşın geride bıraktıkları yokluk, sefalet ve açlıktır. Tarık Buğra okuyucuyu, *Küçük Ağa* romanının ilk sayfalarını okumaya başladığı anda bu realiteyle karşı karşıya getirir:

“Akşehir 1919’un baharını, büyük çöküntüden sonraki ilkbaharı karşılıyordu: Parasızlık, yokluk ve açlığa karşı belli belirsiz bir ümit baharı bekliyordu. Bu ümidin hatta adını söyleyebilecek bir babayiğit zor çıkardı. Fakat ne de olsa artık üşümeyecekler, hiç değilse soğuktan kurtulacaklardı. Ve soğuk, yaşlılarla çocuklar için açlık kadar yıkıcı idi, açlıkla büsbütün katlanılmaz oluyordu. Kasabada da yalnız yaşlılar, kadınlar ve çocuklar kalmıştı.

Dört yıldır dükkânlarla, bağlarla, bahçe ve tarlalarla yalnız onlar uğraşıyor, her şeyin verimi de ona göre düşüyordu.” (Buğra 2001.1: 7)

Yazar, romanın girişinde Tekke Deresi’nin tasvirini yaparken kasabalının üzerine kâbus gibi çöken açlık, yoksulluk, fakirlik sınırını da çizer. Parasızlık, yokluk ve açlığa karşı beliren ümidin belli belirsiz olması hatta bu ümidin adını söyleyebilecek babayiğidin zor çıkması, içinde bulunulan şartların iyileştirilmesinin neredeyse imkânsız olduğunun belirtisidir.

Açlık ve açlıkla birleşen soğuk da kasaba halkını perişan eder. Baharın gelmesiyle ısınacak hava sayesinde üşümekten kurtulacak yaşlılar ve çocukların anlatıldığı satırlar Akşehir’de yaşanan ekonomik durumun açıkça ortaya konmasıdır.

Çalışan, üreten iş gücü kalmamıştır. Anadolu’da yetişmiş insan gücünün yani kasaba erkeklerinin cephelere gitmesi ve uzun yıllar süren savaş yüzünden kasabanın ekonomisi iyiden iyiye bozulmuştur. Kasabalının birçoğunun gelirinin toprağa bağlı olmasından dolayı geride kalan yaşlılar, kadınlar ve çocukların tarlalarda, bağlarda ve bahçelerde yapabildiği çalışmayla bunun sonucunda alınan ürün doğru orantılı olduğu için açlık had safhaya ulaşmıştır.

Ekili alanlardan alınan ürünün olmaması veya ürünün veriminin düşük olmasının yanında, kasabada işletilen, kazanç kapısı dükkânlar için de aynı du-

rum söz konusudur. Belli bir maaşa bağlı olmayan; tarlasında, bahçesinde, bağında yetiştirdikleriyle yiyip içen, bunları satarak geçimini sağlayan veya açtığı dükkânın getirdikleriyle hayatını idame ettiren Anadolu insanının bunlardan yoksun kalması, ciddi bir ekonomik dar boğazı da beraberinde getirir.

Kasabada yaşanan açlığın bir başka boyuttan anlatılmaya çalışılması Akşehir'e gelen yabancı askerlerle kasabalı arasındaki ilişkiyle verilmiştir. Akşehir İstasyonu'nu koruma niyetiyle geldiğini söyleyerek buraya karargâh kuran İngiliz askerleri, bir dilim ekmek bulamayan halka yiyecek yardımında bulunurlar. Bu konuda ne cömert ne de cimridirler. Ellerinde torbalar ve sahanlarla gelen ihtiyaç sahiplerine öyle hakaret kusarak yiyecek verirler ki en düşkününe bile keşke vermeselerdi, dedirtirler.

İngiliz askerleri gittikten sonra kasabanın istasyonuna İtalyan askerleri yerleşir. İtalyanlar gelen çocuklara ve ihtiyarlara bol bol ve isteyerek yemek, eklemek verirler. Bir zamanlar üç kıtaya hâkim olan, evlerinde bulunmadıkları zaman bile kapılarını kilitleme ihtiyacı duymayan kasaba insanının yabancı askerlerden açlıktan ölmek için yemek istemesi de ekonomik durumun vahametini ni ayrıca anlatmaktadır.

Kasabada insanının açlığından sonra insanlar tarafından beslenen veya onların artıklarıyla karınlarını doyuran sokak hayvanlarıyla, verilmek istenen yoksulluk tablosu daha belirgin hâle getirilir: "*Kemiğe hasret itler uluyor, ciğer nedir tanımayan bir kedi, neslinin beyin zarını tırmalayan miyavlamalarıyla damdan dama düello yapıyordu.*" (Buğra 2001.1: 111)

Akşehir'de her canlandığında halkı sıtmadan bitkin düşüren Kerpiçlik, bir türlü ıslah edilemez. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi maddi imkânsızlıklar, ikincisi ise harekete geçme gücü olmaması (Buğra 2001.1: 45).

Tarık Buğra'nın roman ve hikâyelerinde ele aldığı mekân ve kesim, ağırlıklı olarak kasaba ve kasabalıdır. Kasabalı ile köylü arasındaki ekonomik ilişkiler hep kasaba eksenli olarak verilir. Toprağa bağlı bir gelire sahip olan köylünün mallarını kasabada pazarlaması ve kasabadan alışveriş yaparak kendi köyüne gitmesi veya kasabalı içinde topraktan geçimini sürdürenler de romana ekonomik anlamda dâhil edilmiştir. Kasabada perşembe günleri kurulan şehir pazarının en terkedilmiş hâli, dönemin ekonomisiyle bağlantılı olarak *Küçük Ağa* romanındadır.

Küçük Ağa'da kurulan şehir pazarından köylüler ayağını iyice keser. Buğday pazarında, yoğurt ve odun pazarında satıcıdan çok alıcı görünür. Kasabalı-

ya getirecek mahsulü olmayan köylü, kasabanın en kalabalık ve hareketli günü olan şehir pazarının kurulduğu perşembe günü bile kasabaya inmemeye başlar. Çünkü tarlalardan, bahçelerden, bağlardan alınacak ürünü ekip biçecek, çalışacak, üretecek insan gücü yoktur.

Yazar, roman içinde Osmanlı topraklarında yaşayan Türklerle azınlıklar arasındaki ekonomik duruma yer verirken karşılaştırmalara başvurmuştur. Kasabanın ve çevresinin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sıkıntılara karşılık aynı kasabanın bir bölümü olan Gâvur Mahallesi'nde bolluk, bereket ve eğlence yaşanmaktadır Akşam olmasıyla evlerine çekilen ve her biri bir göz olmuş cepheden haber bekleyen kasabalının yanında buradan zevk ve safa, kahkahalarla dışarı taşar. Çok geç saatlere kadar sarhoş olanların naraları, ud ve gitar sesleri sessiz ve kederli geceleri delik deşik eder (Buğra 2001.1: 8). Yanaki'nin meyhanesinde kasap havasının biri bitip biri başlar ve bahçeye masalar kurulur (Buğra 2001.1: 111).

Kasabaya gelişinin ertesi günü çarşıdan geçerken Bakkal Alaaddin'in dükkânını gören Salih'in aklına ağabeyiyle, arkadaşlarıyla bayramlarda büyüdü rüyalara dönen bakkal dükkânında, bayram harçlıklarıyla yaptıkları alışverişler gelir ve burada satışa sunulan malları hatırlar. "*Kimi karpuz biçimi, kimi üstüvane fakat hepsi de sarı, mavi, yeşil, kırmızı renkli kâğıt fenerler, mantar tabancalar, çatırpatırlar, maytaplar, kavanoz kavanoz akide şekerleri, renk renk fırıldaklar...*" (Buğra 2001.1: 28-29) Fakat şimdi dükkânın rafları bomboştur ve Alaaddin Emmi, o ezeli minderinde çöküp gitmiş bir şekilde oturup durmaktadır.

Kasabanın yerli halkı açlıktan kırılırken, dükkânlarında siftah bile yapılmazken aynı kasaba içindeki azınlıkların esnaflar, tüccarlar ve zanaatkârları nüfuslarını arttırır. Buna en canlı örnek Türklere ait dükkânlardaki durumun aksine Niko'nun terzi dükkânında üç çırak ve iki kalfa çalışmasıdır (Buğra 2001.1: 29). Salih gibi binlercesi Çanakkale içinde vurulurken, yâd ellerde kalırken Niko ve Niko gibiler yaman birer tüccar olmuşlardır (Buğra 2001.1: 33).

Salih'in annesi Fatma Hanım'a bahçesini satması için yapılan teklif de kasaba erkeklerinin cephede olmasından kaynaklanan sahipsizlikten yararlanmaya kalkan azınlıklar vasıtasıyla anlatılır. Fatma Hanım'ın bahçesini, Niko'nun eniştesi Manifaturacı Eftim satın almak ister. Teklif yapılırken söylenen, bahçenin bomboş durduğu, Fatma Hanım'ın darda kalması ve bahçeyi ekip biçecek kimsenin olmayışdır (Buğra 2001.1: 30). Çalışacak, üretecek kasaba insanının olmamasından kaynaklanan boş bahçenin kasabada yaşan Manifaturacı Eftim

tarafından satın alınmak istemesi yine ekonomik olarak yaşanan sefaleti anlatmak için romana alınmıştır.

Kasabada üretim yokluğunun çarşıdaki dükkânların durumuyla anlatıldığı bir başka örnek bu sefer yetişkin erkek gücünden yoksun olan makinelerin işleyişi ile verilir. Yine Salih'in kasabanın çarşısından geçerken şahit olduğu dükkânlarda çok genç çıraklar ve yaşlı ustalar vardır. Körükler, makineler kuvvetli bileklerin ardından boyun bükmüş, gönülsüz gönülsüz işler (Buğra 2001.1: 355).

Kasabalının evleri ve kahveleri içinde yokluğun en belirgin yaşandığı iki ev ve bir kahve okuyucunun dikkatine sunulur. Bu evlerden biri, *Küçük Ağa*'nın başkahramanlarından Salih'in evidir. Salih savaş bittikten sonra cepheden geldiğinde Akşehir'deki evine girişiyse evin sefalet tablosu da ortaya çıkar.

Küçük Ağa romanının Salih'i, üç yıl cephede savaştıktan sonra kasabasına, evine döner. Biraktığı hiçbir şeyi eskisi gibi bulamaz. Evin içinin karanlık olmasından dolayı lambayı yakmak ister. Fakat bunun için evde ne gaz kalmıştır ne de kibrit bulabilir (Buğra 2001.1: 19). Annesi Salih'le yemek üzerine konuşurken kendisinin tok olduğunu söyler. Fakat mutfakta uzun zamandır bir şey yenildiğine dair iz bile yoktur. Ekmek tenceresi de bomboştur (Buğra 2001.1: 20). Salih'in banyo yapması için annesinin getirdiği sabun kibrit kutusu kadar kalmıştır. Yazar, Salih'in annesi Fatma Hanım için "Eğer cimri denilebilecek kadar idareli kullanmasaydı o da çoktan biterdi." (Buğra 2001.1: 22) yorumunu yapar.

Salih'in evinde yenilen tek yemek bulamaçtır. Onu da komşusu ve Fatma Hanım'ın ahretliği getirir (Buğra 2001.1: 24). Bulamacı yedikten sonra başıyla çok güzel olmuş işareti yapan Salih'in karşısında Dilsiz Hanife boynunu bükür. Bunun nedeni Hanife'nin bu evde zamanında ne yemekler piştiğini düşünmesi ve hâlihazırdaki duruma üzülmesidir (Buğra 2001.1: 364-365). Yazarın Dilsiz Hanife ile anlatmaya çalıştığı hadise, ekonomik olarak kendini rahatlıkla çekip çevirebilen ve bolluk içinde yaşayan kasabalının düştüğü ekonomik sıkıntıdır.

Salih, kasabaya geldiği ilk gün Niko ile karşılaşır. Niko, Salih'in onbaşılık şeridi sökülüş, sağ kolu bomboş sarkan ceketini görür. Bunun üzerine Salih'e içinde birtakım elbise ve bir gömlek bulunan kıyafet bohçası getirir. Kıyafetleri deneyen Salih'in üzerine bol ve büyük gelenleri bedenine uygun hâle getirmek için Niko'nun terzi dükkânına giderler. Salih'le Niko arasında geçen konuşmalarda her iki taraf arasında ayrı gayrıların yaşandığını fark eden Salih, üstünü başını düşünmeden oradan ayrılmak ister (Buğra 2001.1: 32).

Kasabadaki ekonomik krizin yaşandığı ikinci ev Ali Emmi'nindir. Ali Emmi, şehit oğlunun karısını ve kızı Leyla'yı kendinden ayırmaz. Birlikte yaşarlar. Onların oturduğu odada ne ışık ne de ateş vardır. Üst üste bir yığın yamalı hurkalar giyerek ısınmaya çalışırlar. (Buğra 2001.1: 382)

Aynı romanda Salim'in kahvesinde, her ne kadar ismi kahve de olsa, kahve, çay içilmez. Salih'in cepheden kasabaya dönüşünün ikinci gününde burada kahve içmek istediğini söylemesi üzerine "*Kahve ne gezer?*" cevabını alır. Bir müddet sonra önüne bir bardak ihlamur gelir. İçinde de şeker yerine tatlandırma amaçlı beş on kuru üzüm vardır (Buğra 2001.1: 38).

Salih, romanda Akşehir'e ikinci kez farklı bir yerden, çete savaşlarının yapıldığı cepheden, bir kahraman edasıyla gelir. Yine Salim'in kahvesine gider, yine kahve ister, bu sefer bol şekerli olanından. Aldığı cevap daha farklı bir anlam içerir. "*Biz Çerkez Ethem Bey'in adamı değiliz oğlum; kahve, şeker ne gezer bizde?*" Burada aşağıda anlatılacak olan Kütahya'daki Çerkez Ethem ve Çerkez Tefvik Beylerin yaşadığı evdeki refah düzeyine dokundurma yapılır. Çünkü Salih, İstanbullu Hoca ile vatanın kurtuluşu için orada ve bu kişilerle yaşamıştır.

Kasabada tüm boyutlarıyla hissedilen yiyecek ve yakacak sıkıntısının yaşanmadığı yerlerden biri yukarıda da bahsedildiği gibi azınlıkların hayatlarını sürdürdüğü mekânlardır.

Bunlardan başka halk açlıktan ve soğuktan bitap düşerken kasaba civarında bulunan Yakasaray Köyü'nde ikamet eden Çakırsaraylı çetesi reisinin bulunduğu ev ve Çakırsaraylı sanki Akşehir ile aynı dönemi paylaşmaz. Orada yemek, içmek ve ısınmak için en küçük sıkıntı çekilmez.

Çakırsaraylı'nın Akşehir'i basacağı haberi duyulduktan sonra tedirgin olan ve zaten perişan hâlde bulunan halk, korku içinde beklemektedir. Bunun üzerine Kuvayı Milliye'nin Akşehir'deki öncülerinden Ağır Ceza Reisi Mehmet Bey, Çakırsaraylı'yı yapacağı baskından vazgeçirmek için ikna etmeye Yakasaray'a gider. Kendisine kulpsuz okkalı fincanda kahve ikram edilir (Buğra 2001.1: 190). Halk açlıktan kıvrılırken, yemek için "*koyun yüzdürülür.*" (Buğra 2001.1: 193) Akşam yemeğinde yumurtalar kavurmalar, (Buğra 2001.1: 199) sabah kahvaltısında peynirler, ballar, tereyağları yenir, sütler içilir (Buğra 2001.1: 202-203). Kasabalı soğuktan tir tir titrerken Çakırsaraylı'nın ocağında çam dalları çatır çatır yanar (Buğra 2001.1: 188). Çakırsaraylı ile aynı durumda olan bir ev daha vardır. O da Kütahya'da karargâhı bulunan Çerkez Ethem ve Tefvik kardeşlerin yaşadığı evdir. Onların sofraları da bereket içindedir ve on-

lar ocaklarında yanan koca koca çam kütükleri ile ısınmaktadırlar (Buğra 2001.1: 310).

Türkiye genelinde yaşanan ekonomik bunalımın *Küçük Ağa* ile Akşehir'deki portresi çizilirken *Küçük Ağa*'nın hemen devamındaki zaman dilimini içeren *Firavun İmanı* romanında aynı durum Sakarya ile ortaya konulmaya çalışılır. Sakarya Savaşı'nın tüm hızıyla ve öldürücü darbeleriyle sürdüğü sıralarda Anadolu insanı açlığın ve sefaletin yok edici boyutlarındadır: "*Gene aynı saatlerde, değil gülmeyi, ağlamayı bile unutmuş nice ve nice kadın, nice nice yaşlı koca veya bıyıkları bile terlememiş ve daha saç taramaya, kına yakmaya özenmemiş çocuklar bir lokma etin, sarımacak bir arşın pazenin derdiyle yanuyordu; saban için, tırmık için ter döküyordu.*" (Buğra 1976: 26)

Ekonomik sıkıntılar Ankara içinde de tüm ağırlığıyla hissedilir. Ankara'da para, ilaç ve elbise bulunamaz (Buğra 1976: 20). Ankara; yolsuz, ışıksız ve susuzdur; yazarın tabiriyle yürekler acısı bir hâldedir (Buğra 1976: 104).

Firavun İmanı dışında Tarık Buğra'nın Anadolu'dan bahsettiği romanlarının hepsinin mekânı Akşehir'dir. Akşehir'de ekonomik durumun ele alınmasına *Küçük Ağa*'dan sonra *Yağmur Beklerken* romanıyla devam edilir.

Yağmur Beklerken 1930'da Serbest Fırka'nın kuruluş yıllarının romanıdır. Yazar, kahramanlarını ve yaşadıkları yılları romana dâhil ederken geriye dönüşlerle bilgiler verir. Roman kahramanı Rahmi'nin çocukluk günlerine dönülür. Rahmi, Girit Savaşı'nda ölen babasını hatırlamaz fakat annesi ile ilgili hatıraları, annesinin ölümü üzerinden yıllar geçtiği hâlde tazedir. Altı yaşından sonra hatırladıklarını, annesinin çektiği çileleri çok iyi bilir. Yazar, Rahmi'nin annesini hatırlamasını ekonomik anlamda yaşadığı sıkıntılar içinde anlatır:

"Ana şehit karısıdır.

Ana bahçeye gider.

Ana çapa çapalar, ot yolar, soğan, sarımsak, yeregeçen eker; domates, patates, patlıcan, kabak eker.

Ana elma, erik zerdali toplar.

Ana bunların kimini kurutur, kimini pestil yapar.

Ana inek sağar; yoğurt çalar, yayık vurur.

Ana satılacakları satar, alınacakları alır.

Ana, geceleri kör kandilin dibinde söküük diker, yama yamar; beş paralıkları, on paralıkları, kuruşları sayar, ha sayar." (Buğra 1998: 27)

Annesi öldükten sonra amcası Rıza Efendi tarafından büyütülen Rahmi, okur ve avukat olur. Amcası, kasabada sevilen, sayılan, akli başında, zorda kalanın fikir danıştığı kasaba eşrafından bir şahsiyettir. Annesinin ölümünden sonra Rahmi'nin evini satar, parasını Rahmi ve kardeşi için işletir. Rahmi, amcasının verdiği akilla pancar, kavak ağacı gibi para getiren işlere girer. Sebze ve meyve ile tavukları, iki koyunu, bir ineği de evinin ihtiyacı için ekler (Buğra 1998: 65).

Mesleğinde de başarı gösterdiği kasabada servet yapar. Kasabanın sayılı zenginlerinden olan Güdük Hacı ile giriştiği Emvâl-i Metrûke'de yapılan bir evin açık arttırmasında Rahmi, fiyatı arttırdıkça arttırır. Fakat dünya krizi özellikle de afyon piyasasındaki çöküntü, Güdük Hacı'dan da çok şey götürmüştür (Buğra 1998: 24). Bu yüzden açık arttırmayı Rahmi kazanır. Piyasaların alt üst olmasıyla yaşanan afyon krizinden etkilenen bir başka kahraman *Bir Köşkünüz Var mı?* romanında karşımıza çıkar. Konusu İstanbul'da geçen romanda kahramanın dedesinin babasının nasıl ekonomik olarak battığı anlatılır. Anadolu'dan toplattığı afyonları yabancı ülkelere satan kahraman, tüm servetini yattığı afyonların fiyatının aşırı düşüşü yüzünden iflas eder (Buğra 1978: 43).

Birinci Dünya Savaşı'nın üzerinden on bir yıl geçmiştir. *Yağmur Beklerken* romanında kasaba halkının yaşayışı *Küçük Ağa*'daki gibi değildir. Kasaba insanının üzerinde savaş bulutları dağılmıştır fakat bu sefer de beş yıl arayla üst üste gelen kavurucu kuraklık kasabalının ve özellikle köylünün belini büker.

Yağmur hiçbir zaman yağmayacak gibidir. "*Pancarlara elveda!*" diyen yazar, pancarın kasabalı ve köylü için öneminden bahseder. Kasaba yerlilerinin pancarları bir yana bırakılsa bile köylerde pancar olmadığı evler suyu çekilmiş değirmene döner. Bunun korkunç ve unutulmaz örneği beş yıl önce yaşanmıştır. O kuraklığın arkada bıraktığı izler henüz silinmemişken üstüne gelen bu yıkıntı kasaba insanını ümitsizliğe düşürür. Geliri toprağa bağlı olan Akşehir insanı ile ilişkili olan hayatın devridaimi için yazar şunları söyler: "*Buğday, arpa, yulaf, çavdar bir yana, sadece pancar ürününden yöreye yılda elli bin liradan fazla para girerdi. Ve koca bir yılın kaderi, arabacısından demircisine, yemenicisinde manüfaturacısına, avukatından doktoruna, eczacısına, attarına, bakkalına kadar buna bağlıydı. Köylü pancarını kaldırsın paraya kavuşsun ki bu koca çark alışıldığında dönebilsin. Allah köylüye köylü de kentliye!*" (Buğra 1998: 56)

Köylü ile kentli arasındaki ilişkinin bağlı olduğu toprak kurudukça kurur. Pancar yaprakları kedi kulağı kadar kalmış, çıtır çıtır ufalanacak hâle gelmiştir. Bunları gören Anadolu insanının sinirleri gerilmiş durumdadır. Kuraklıkla ilgili

devreye giren sulama ihtiyacını gidermede yaşanan kayırmalar neticesinde araya giren husumetlerden dolayı kasaba bütünlüğünü kaybeder (Buğra 1998: 57).

Yağmuru bekleyen Anadolu insanının korkulu rüyalarından biri de o dönemlerde güçlerini aşan vergilerdir. Tarık Buğra, bu konu ile ilgili düşüncelerini açıklarken Ankara'daki milletvekillerini ağır şekilde suçlar.

Rahmi, kasabada Serbest Fırka'yı kurar ve davasının adamı olarak ön saf-larda mücadelesini verir. İstenen ağır vergilerin milletvekillerinin maaşlarına yapılacak zamla ilgisi olduğundan bahseden yazar Rahmi'nin ve partisinin bu duruma karşı çıktığından, beş yıl öncesi ve şimdi yaşanan kuraklık ve ardından gelen vergilerden Anadolu insanının nasıl ezildiğinden söz eder:

"Pancarın yarısı ya kurtuldu ya kurtulmadı. Buğdayın, arpanın, yulafın, çavdarın ne olacağı belli değil ama defterdar bey mal müdürüne bastırarak, o da esnafın, tüccarın gırtlığına binecek; geçen yıl beş almışsa, Kazanç Vergisi'ni bu yıl yediye çıkaracak; Vergi her yıl artmalıdır çünkü maliye vekili bir yandan, ildeki fırka mutemedi beri yandan defterdarı zorlayıp durmaktadır. Belli ki, onları da bir zorlayan var..."

Oysa esnafın, tüccarın kazancı toprağa, toprak da gökyüzüne bağlıdır: Yağmur zamanında yeterince yağmalı; ekinlere kına, pancarlara kurt düşme-meli ki, Allah çiftçiye, rençbere vermeli ki onlar da kasabanın çarşısına, paza-rına para akıtsın!

Boşuna değildir, zahirecilerle birlikte, yemenicisinin, manifaturacısının, demircisinin, nalbantının, arabacısının, bakkalının, çakkalının, bir evlek top-rağı olmayanlar dâhil, İkişkaya'nın ardında bulut gözlemeleri ve yağmur dua-sına çıkmaları!

Allah köylünün yüzüne bakmazsa, köylü ne ile alışveriş edecek?

Alışveriş olmazsa kazanç nereden sağlanacak? Ki vergi olsun ve ödenebil-sin?

Ne var ki bu sorular mal müdürüne vız geliyor çünkü Ankara'nın semtine uğramıyor." (Buğra 1998: 183)

Roman kahramanı Rahmi, bundan beş yıl önce henüz yeni avukat olduğu yıllarda yaşanan kuraklıkla gelen ağır vergileri çok iyi hatırlamaktadır. Mal müdürlüğüne, kaymakamlığa, savcılığa gelen "Vallahi zararım var." diye ağla-yan koca koca tüccarları. Ama bu gözyaşlarının, edilen yeminlerin işe yarama-

dığını Rahmi gözleriyle görür. Bir yıl öncesinden düşük tahsilât, vergi memurları için en kesin cezalandırma nedenidir. Cezalandırılmamak, bununla birlikte göze girmek isteyen maliye şubeleri arasında daha fazla vergi toplama yarışı başlatılır: “*Sat, sav, öde! Satarım, savarım, ödetirim!*” (Buğra 1998: 183)

Rahmi düşünür, satacak savacak ödeyeceklerdi fakat kime? O yıl bütün Türkiye için çok korkunç geçer. Haftada yüz dirhem kıyma bulmanın sıkıntısını çeken, sarrafları bile artık altın bozamaz duruma gelen kasabada halıya, kilime, gümüş kemere, kordona, bakraca, sahana para verecek adam nerede? On edeni bire getirmek için birkaç kişi vardır ama ele geçen para icra masraflarını bile karşılayacak gibi değildir. Bir milletvekili gündeliğinin üçte birine sütlü inekler satılır. Çırpınmalar, yakınmalar boşuna, tahsilât geçen yılı muhakkak geçecektir (Buğra 1998: 183).

Anadolu halkı o yılı unutmamıştır. Ve bu yıl da o kadar olmasa bile, yöre halkı için iç açıcı değildir. Rahmi, her şeyin bu kadarla bitmediğini aklına getirir. Müsakkafat vergisi de vardır. Tahakkuk memurları tek katlı, iki göz evlerde bile vergiye esas olarak akıl almaz değerler biçerler. Konu ile ilgili olarak Rıza Efendi'nin mal müdürüne söyledikleri durumu daha açık şekilde ortaya koyar: “*Len efendi, üstü örtülü deye bizim tavukların kümesini de müsakkafata mı aleceksiniz? Emme ben ondan değil de, kümese konak değeri biçersiniz deye korkarım.*” (Buğra 1998: 184)

Borçlanma Kanunu, özellikle mübadele usulüyle yerli Rumlarla değiştirilerek Yunanistan'dan getirilen Türklerin yakasına sımsıkı yapışır, kendilerine verilen evleri ödeyemeyecekleri vergilere bağlarlar.

Vergilere itirazları incelesin diye kurulan temyiz ve istinaf komisyonları da masraf kapısıdır. Rahmi, Anadolu insanının çektiklerine yakından şahit olduğu kasabasının kökleri toprağa bağlı aydını olarak kendisinin kurucusu ve öncüsü olduğu Serbest Fırka'nın katılacağı seçimleri mutlaka kazanması gerektiğine inanır.

Kasabalının ve köylünün dört gözle beklediği yağmur yağar ama yağmur değil bir felakettir. İkinci üzeri gök delinir, ortalık kararır, göz alan çakışlar, kulak zarını patlatan gümbürtülerle gelen o zamana kadar görülmemiş bir sağanak yağmur bardaktan değil, kovadan boşanırcasına yağar. Ardından ceviz büyüklüğünde dolu yağmaya başlar. Yazara göre “*Dolunun her biri denk gelse kafa yarardı, ekin buna dayanır mı?*” Kasabalı bu sefer doludan helak olan ekinlerin dirilmesi umudu içerisinde beklemeye koyulur (Buğra 1998: 213).

Kasabada ve kasabaya bağlı köylerde tam bir ölüm kalım savaşı verilirken olup bitenlere ilgisiz kalan, her ay tıkr tıkr maaşını alan memur kesimi romanda Rıza Efendi'nin şahsında eleştirilir. Rıza Efendi, bütün halk adına aydın kesimin kasabanın dertleriyle ilgilenmelerini, bu dertle dertlenmelerini ister (Buğra 1998: 52).

Rıza Efendi, ekonomi işinden çok iyi anlar. İlk başlarda köylerden balmumu ve afyon toplayıp kasabadaki büyük tüccarlara satmalar, daha sonraları yöre pazarlarına pazenler, kaput bezleri, Amerikan bezleri götürmeler derken haşhaşhanenin büyütülmesi ve onun yanında yaptığı zahirecilikle (Buğra 1998: 29) hatırı sayılır servete ulaşan Rıza Efendi, kasabanın kalkınması için de elinden geleni yapar.

Rıza Efendi, kasabanın sekiz on zenginini razı edip İstanbul ve İzmir'de olmak üzere iki şubesi bulunan ve ilçelerinin adını taşıyan bir banka kurar. Mantiği da şudur: *"Len oğlum, hepimiz de İstanbullara, İzmirlere gider pankalarla iş görürüz. Oralarda bizimle iş gören bi yığın tüccar var. Neye elin pankalarına dünyanın parasını kazandıralım?"* (Buğra 1998: 31)

Banka işi tutar ve kasabanın yeni yetişen gençleri için ekmek kapısı olur. Rıza Efendi, banka işinden sonra sancılı bir döneme girer. Kasabanın en zengini Torlakların Şemsi Efendi öleli iki yıl olmuştur. Varisleri bir türlü aralarında anlaşamazlar. Kapılarına kilit vurulmuş olan Dereözü'ndeki un fabrikası ile Yazır'daki kereste fabrikası için İstanbul'dan, İzmir'den gelenler vardır. Fabrikaların eninde sonunda gideceğini anlayan Rıza Efendi *"Len oğlum, kasabanın koskoca paolikalari ellere mi gitsin? Yüzümüz o vakit heç mi gızararmeycek?"* der ve onları bankaya aldırarak için yönetim kurulu üyelerine dil döker durur. Kereste fabrikasının güçlü bir dinamosu vardır. Rıza Efendi'nin en büyük emeli, ondan yararlanıp evlere elektrik vermektir (Buğra 1998: 30-31).

Dönemin ekonomik durumunun başarıyla anlatıldığı *Yağmur Beklerken*'den bahseden yazarlardan Gürsel Aytaç: *"Tarık Buğra'nın başarısı, roman figürlerinde ulaştığı canlılık ve işlediği devrin Anadolu kasaba hayatını yansıtmada ulaştığı çok boyutluluktur."* (Aytaç 1983: 118) derken Mehmet Kaplan'ın *"Orada Anadolu insanının hayatına tesir eden bütün amiller, zengin karmaşık ve somut bir şekilde ortaya konmuştur."* (Kaplan 1982: 21) görüşü ile aynı doğrultuda açıklama yapan ve Tarık Buğra ile çoğu kez ters düşen Fethi Naci de şunları söyler: *"Yazarımız, kasaba gerçeğini çok iyi bilen romancıdır. Kasaba halkının olaylar karşısındaki tutumlarını, değer yargılarını belirtmekle kalmıyor, her gözüün kolay kolay göremeyeceği ayrıntı-ları da görüyor."* (Fethi Naci 1982: 24)

*Küçük Ağa, Firavun İmanı ve Yağmur Beklerken'*den sonra ele alacağımız *Yalnızlar*, 1940'lı yıllarının anlatıldığı romandır. Aşk, hırs, tutku ve saplantılar üzerine kurulu olduğu için romanda ekonomik anlamda Savcı Yardımcısı Refik'in maaşından başka bir de kasabada perşembeleri kurulan pazardan söz edilir. Bu pazara kasaba etrafındaki köylerde yaşayan köylüler alacaklarını almak, satacaklarını satmak için gelir. Gelenler arasında büyük toprak veya sürü sahiplerinden satacağı bütün malı birkaç kilo tereyağı, yoğurt veya peynir olanlar da vardır.

Yazar, pazara gelen insanların suskun olduklarını söyler. Bütün gün sekiz on kelime ya ederler ya da etmezler. Alacak olduklarını gramla tarttırırlar: İki yüz gram toz şeker, elli gram kahve. Çocuklarına götürebilmek için de yüz gram helva. Çarşıda işlerini bitiren köylüler, kendilerini evlerine ulaştıracak araçların hareket saatlerini beklerlerken çarşıda züccaciyelere, bakkallara ve aşçı dükkânlarına uzun uzun, insanlardan gözlerini kaçırarak bakarlar (Buğra 1997.1: 137-138).

Yalnızlar romanının kahramanı Murat'ın sekiz yıl aradan sonra gelince kaldığı otelin penceresinden etrafı seyrederken hatırladığı çarşı ve alışveriş ilişkisine bakıldığında *Küçük Ağa*'daki yokluktan ve aşağıda da görüleceği gibi *Dönemeçte*'deki savurganlıktan iz görülmez. Köylü gayet kendini bilen, elinde olduğu kadarıyla hareket eden hatta kasabalıdan çekinen bir eda ile alışverişini yapar.

Bir diğer roman *Dönemeçte*'nin Akşehir'de ortaya koymaya çalıştığı devir, *Küçük Ağa* ile taban tabana zıt bir ekonomik panorama sergiler. *Küçük Ağa*'da bir dilim ekmek için yabancılardan yemek ve ekmek kabul edilirken *Dönemeçte* romanında kasabalı ve köylü fazlasıyla sahip olduğu parasını ne yapacağını, nereye kullanacağını bilemez. Kıtık ve yokluğun içerisinden çıkıp rahatlığa kavuşan insanın şaşkınlığı ile har vurup harman savurur. Savaş bitmiş ve buğday altın değerine ulaşmıştır. Köylü sigaranın, rakının en pahalısına saldırır. Köyünde elektrik olmadığı hâlde elektrikle çalışan buzdolabını tatar arabasına, kağınsına koyan evine götürür ve tel dolap yerine kullanır (Buğra 1997.2: 12).

Paraya kavuşup dünyaya kök salmayı düşünen köylünün sağlığına düşkünlüğü de bununla orantılı olarak artar. Gerekli gereksiz, vara yoğa doktorun kapısına dayanır, iğne yapmasını ilaç yazmasını isterler (Buğra 1997.2: 12-13). "Senin bir şeyin yok, aslan gibisin." diyen dürüst doktorları iyi doktor saymazlar; kendilerine reçete yazan, iğne yapan doktorları işinin ehli addederler. Bu saye-

de iş birliği yapan doktor ve eczacılar da mallarına mal katar ve fazlasıyla ser-
vet yaparlar.

Dönemeçte romanında kasaba, günlük hayatına alışılmış olarak başlar. So-
kaklar dükkânlarına, bağlarına, bahçelerine giden ekip biçmeye, alıp satmaya
başlayan insanlarla dolup canlanır. Bir buçuk iki saat sonra özel veya resmî bü-
rolarına gitmek için evlerinden çıkan memurlar ve mesleklerini okullarda öğ-
rendikleriyle elde eden kimseler sokakları da çarşı pazarı da anlamsız ve boş
bulurlar, kendilerini her zaman gel geç bir gezgin gibi hissederler.

Bütün bunlara karşılık kasabanın mutlu olduğuna, refah içinde yaşadığına
değinen yazar şöyle devam eder:

*“Oysa mutludur kasaba; hayatından memnundur ve Allah’a günde beş
vakit şükretmektedir. Çünkü dağ köylerinde, ilçe halkına yağ olsun, peynir ol-
sun diye emzikli koyunların memelerine torba bağlanır ve eylül ortası dedi mi,
buğday yüklü kağnılar ovanın gölgesiz genişliğinde onun zahire tacirleri için
türkü söyler. Yünler, yapağular, tiftikler, pancarlar; uçsuz bucaksız ovanın ve
kasabanın yaslandığı sıra dağların ardında kalmış, daracık boğazlarla sadece
bu ilçeye bağlı köylerin, bucakların, kentlerin ürünleri gene onun pazar yerle-
rine akar.”* (Buğra 1997.2: 47)

Kasaba bir şoseyle tren yoluna bağlanır ve dünya ile bağlantısı kurulur. Ka-
sabalı, aldığı her şeyi üçe mal eder, götürüp büyük ticaret merkezlerinde, özel-
likle İstanbul’da beş katı kârla toptancısına devreder. Aynı durum köylülere ve
çevre kasabalılara sattığı şeyler için de geçerlidir. Bu yüzden toprağının azlığını
umursamadan zanaatlarına, ticaretine sırtını dayar. Çevresindeki bütün toprak-
larını, ekinlerini, sürülerini kendisi içinmiş gibi görür. Kasabalının işleri her
zaman iyidir ama buğdayı, arpası, yünü yapağısı para etmeye başlayıp ortaya
bir de naylon ve plastik endüstrisi ile yığınla çeşit çıkınca işler büsbütün kızışır.

Çok partili hayata geçiş aşamalarından biri olan Demokrat Parti dönemi
içinde yaşanan değişimin insan hareketlerine ve iç dünyasına etkisinden bah-
settikten sonra alım satım işlerine, dükkânlarda satılan mallarda yaşanan farklı-
lığa da değinen yazar, düne kadar köylülere yalnızca yemeni, çarık, kabara,
nalça, üstü kız resimli tabaka, yeşile veya kırmızıya boyalı teneke kaplı cam
aynası, kemik saplı bıçak, kekik yağları, hacı yağları, mis kokuları, koşum ta-
kımları, kaput bezi, basma, yüz gram kahve ve iki yüz elli gram toz şeker satar-
ken artık gramofonlardan, plaklardan saatlerden karpuzlu lambalara ve naylon
eşyaya kadar ne bulursa satmaya başladığından söz eder (Buğra 1997.2: 47-48).
Romanda yerli halk ekonomik olarak rahatlayınca klasik ürünler satan dükkân-

lara rağbet etmez. Bu yüzden kasaba içinde dükkânların satış politikalarında farklılaşma görülür. Bu da esnaf ve tüccarın kendini korumak için yöneldiği davranıştır.

Romanda kasabada matbaa kuran Karcı Yusuf'un henüz çocukluk yıllarında ticarete atılmasından bahsedilir. Bu da o dönemden daha önceleri kasabalının alışveriş anlayışını ve ilgilerini bize verir. Karcı Yusuf, yaz aylarında dağdan eşekle getirdiği karları satarak işe başlar. Daha sonra pazarcılık yapar, köy köy dolaşır yumurta, tavuk, bal bulgur, buğday karşılığı kaput bezi, yazma, ayna, tarak, Yasin cüzleri, namaz sureleri, hacı yağları, Kan Kalesi, Genç Osman, Şahmeran, Billûr Köşk ve benzeri halk masalları, destanlar satarak henüz gençliğinde kasabanın sayılı manufakturacıları arasına girer (Buğra 1997.2: 41). Karcı Yusuf'un alışverişleri, Anadolu'da takas sisteminin o dönemlerde devam ettiğini göstermektedir.

Küçük Ağa'da yokluk, açlık, sefalet anlatılırken *Yağmur Beklerken*'de kuraklığın korkunç tablosu çizilirken *Dönemeçte*'de bolluğa ve refaha kavuşan Anadolu insanının olumsuz değişiminden bahsedilir.

Tarık Buğra *Dönemeçte*'de Demokrat Parti'nin kurulduğu dönemi ve o dönemde Türkiye'de yaşanan değişimlerin boyutunu geniş yelpazede verir. Türkiye değişmiştir, insanı değişmiştir, konuşmalar, kılık kıyafet, yemek yiyişler, oturup kalkmalar, selamlaşmalar, evlilik anlayışı değişmiştir.

Bu akıl almaz hengâmenin içinde köylü ve kasabalı da kendi kendine değişmiştir. Köylüler artık başka başka dükkânlara giderler, alışverişten sonra borçlarını ödemek için pantolon ceplerinden tomarla banknot çıkarırlar. Bundan sonrasını yazar kendi üslubuyla şöyle anlatır:

"Hayatlarında en büyük sayı olarak tüfeklerinin numarasını öğrenen bu adamlar, kuruşlarla paralarla konuşan bu adamlar şimdi artık liraları binlerle konuşuyorlardı: Buğday altın oluvermişti. Art arda gelen iki bereket yılı da işleri büsbütün hızlandırmış, kızıştırmıştı. Artık her şeyin pahalısını arıyorlardı. Başta rakının ve sigaranın... Kıyı bucak meyhaneleri pazar akşamlarında adam almıyordu: Yağımı, yoğurdunu, buğdayını, yününü tüccara devreden soluğu rakı masasında alıyordu. Bir cömert bir cömerttiler ki, akıl almaz. Bir 'benden' lafıdır almış yürümüştü. 'Böce -bu gece- bendensin.' 'Bi de benden ossun.' 'Bizim irakımız zehir mi içmen len gardaşlık.' Ve benzerleri. Meze seçişleri de ona göreydi: 'Şondan da geti... şondan da yi! Bek güzel olmuş len; len oğlum karson, geti şondan bi daa.' Ve ne kadar çok para öderlerse o kadar hoşlanıyor, kabarıyorlardı. Her şey de ona göre pahalanyordu. Her şeye zam

kendiliğinden geliyor ve almaya cesaret edebildikleri her şeyin fiyatı kendiliğinden artıyordu.” (Buğra 1997.2: 37-38)

Anadolu insanının birbirine karşı yaptığı parayla övünme konuşmalarının benzerlerine *Dönemeçte* romanından on altı yıl öncesinin anlatıldığı *Yağmur Beklerken* romanında da rastlarız:

“ ‘Parasıyla değil mi len oğlum? Bize neye vermen?’

Parkta, kasabanın -İstanbul’a özenti- eli yüzü düzgün tek içkili lokantası Bizim Köşe’de, Cumhuriyet Kiraathanesi’nde bu sözleri ve daha başka benzerleri çok işitilmişti:

‘Bizim paramız gavur parası mı, hay oğlum?’

‘Bu gayme bizde deye mi geçmez efendi?’

Ve;

‘Sen paradan habar ver oğlum... bastırdın mı yeşili temem.’ (Buğra 1998: 107)

Dönemeçte romanında Anadolu insanının savaş ortamından yirmi beş yıl sonra ve bereketli yılların üst üste gelmesiyle kavuştuğu refah ortamında ne yapacağını şaşırılmış şekilde oraya buraya saldırması sonucunda arz talep meselesi yüzünden her şeyin fiyatının artması memur kesimini olumsuz yönde etkiler. Zamanında itibarın en köklüsünü sağlayan memur maaşları artık değerini kaybeder. Kasaplarda, bakkallarda, manifaturacılar, kırtasiyecilerde, tuhafiyecilerde hatta lokantalarda veresiye defterleri fazlasıyla kabarıp. Bu durum karşısında yazar, kendisi de bir devlet memuru, Hükümet Doktoru olan Şerif’e mesneviden uyarıcı ibareler hatırlatır: *“Alışılmamış geçim darlıkları ve yaşayıştaki alışkanlıkların karşılanamaz hâle gelişi bir çeşit kıyamet alameti oluyordu.” (Buğra 1997.2: 38)* Bu cümleden yola çıkarak Tarık Buğra, döneminin aydın kesimi içinde yer alan memurların bir çeşit sözcülüğünü yapar ve ekonomik değişimlerin insan psikolojisi, ilgileri, eğilimleri ve karakterleri üzerinde yaptığı etkilerden söz eder:

“O zaman insan namusa da, onura da, bunlarla birlikte bütün erdemlere de bambaşka yorumlar bulmaya başlıyor, bu değerleri yitirişine teselliler, özürler icat edebiliyor hatta haklılık iddiasıyla bile yetinmeyip suçlamalara girişebiliyordu. Durum bir de asıl sorumluluk ve ödevlerin umursanmazlığına, onların yerine bambaşka ilgiler peydahlanıp bunların önemsenmesine sebep oluyordu: Aralarında iyileri de kötülerini de bulunan, çoğu çürüten, çirkinleştiren, bazısı da arınan, çoğu çürüten, çirkinleştiren bazısı da arıtan, besleyen ilgiler:

Kumar, içki, hizipçilik, edebiyat, sanat. Ve bunların değiştirdiği, yeniden yaptığı mizaçlar!...

Alışılmış yaşayışı sürdüremeyen, hatta düpedüz geçimi sağlayamaz hâle gelen iş veya meslek onları bu ilgilere sürüklüyor, mahkûm düşürüyordu. Arattıyordu bu ilgileri.” (Buğra 1997.2: 38-39)

Tarık Buğra, kahramanlar arasında yapılan konuşmalar sırasında 1946 yılında memur kesiminin devletten aldığı maaşları aşağı yukarı verir. *Dönemeçte* romanının iki roman kahramanından on yıldır hükûmet doktoru olarak çalışan Şerif’in maaşı iki yüz lirayı bulmaz (Buğra 1997.2: 13). Göreve yeni başlayan Savcı Yardımcısı Orhan’ın maaşı da takriben yetmiş seksen liradır (Buğra 1997.2: 82). *Yalnızlar* romanının silik kahramanlardan Hâkim Yardımcısı Refik’in maaşı da verilir. Refik’in devlet memuru olarak eline geçen para, Birinci Dünya Savaşı’nın büsbütün küçülttüğü, kuruşu kuruşuna hesaplamak zorunda kalarak onurunu korumak için titizlendiği kırk yedi liradır (Buğra 1997.1: 87).

Dönemeçte romanında yazar; şehir kulübünün büfesine gelen, zengin olmak için marangoz dükkânını kapatıp askerî alaya ufak tefek taahhüt işlerine giren bir Pomak’tan bahseder. Pomak; soğan, patates, fasulye, nohut, mercimek, bulgur ve benzerleri için köylerde mekik dokur (Buğra 1997.2: 198).

Konusu baştan sona kadar İstanbul’da geçen *Gençliğim Eyvah* romanında birkaç yerde zamanda geriye dönülerek anlatılan anekdotlardan ikisi Akşehir kasabasının ekonomisi ile ilgilidir. Bunlardan birincisi roman kahramanlarından Delikanlı’nın çocukluk ve ilk gençlik yıllarından bahsedilirken karşımıza çıkar. Delikanlı, savaş ekonomisinin “pestile çevirdiği”, küçük memur babanın dipsiz kiler, boş ambar ile büyütmeye çalıştığı beş çocuğundan biridir (Buğra 2002: 88-89). Delikanlı’nın geçmişinden bahsedilen zaman *Küçük Ağa* romanının yansıttığı yıllardır.

Gençliğim Eyvah romanının Akşehir ekonomisiyle ilgili ikinci geriye dönüşte aktarılanlar ise *Dönemeçte*’deki ekonomik durumla aynı doğrultudadır:

“İkinci Dünya Savaşı sırasında bir gün, Sipahi Ocağı sigarası ile Kulüp rakısının bulunmaz olduklarını, hatta karaborsaya düştüklerini öğrendim. Gerçi o günlerde, iğneden ipliğe kadar hiçbir şey bulunmuyordu ve her şey karaborsaya düşmüştü; ama neden Yenice ve Memur rakısı değil de, Kulüp? Ve neden mesela Yenice veya Bafra değil de Sipahi Ocağı? Çok şaştım buna ve araştırılmasını emrettim. Sonuç çok ilgi çekici idi... Şâyân-ı enteresan idi: Bu en pahalı rakı ile sigarayı Anadolu’nun tarım bölgeleri çekiyordu. Düğüm çö-

zülmiştü buğday iki kuruştan kırk üç kuruşa çıkmıştı. Ve efendimiz köylünün cepleri para tomarları ile dolmuştu. Ve efendimiz köylü para ile bilmem ne yiyeceğini bilemiyordu. Başını çevirip eğitimsel beyefendilere baktı ve onların kafa çekip sigara tüttürüp jestleştiklerini, büsbütün aydımsallaştıklarını gördü. Ve birinin etiketinde beyefendiler, ötekinde biniciler var ya, başladı o da en pahalaları, yani en yakışanları bunlardır diye, atlı sigara, efendili rakı istemeye... Yalnız içmekle kalmadı köylü efendimiz; soyluluğun gereği, ikramla da bir başka büyümek istedi." (Buğra 2002: 248-249)

Tarık Buğra, Anadolu'da yaşanan ekonomik sıkıntı ve rahatlıkları yalnızca romanlarında anlatmaz. Aynı konulara benzer şekillerde Anadolu'da geçen hikâyelerinde de değinir.

"Ovaya Destan" hikâyesinde yazar kasabada yaşanan kuraklık ve beraberinde getirdiklerine yalnızca vereceğimiz satırlarda değinir. Bu satırlar da *Yağmur Beklerken* romanındaki kuraklık dönemi ile neredeyse bire bir örtüşmektedir: "Pancar tarlası. Kuraklık... Sulama saadeti... Suyu kestiler, suyu!... Kazma, kürek. Ölüm." (Buğra 1964: 56)

Aynı hikâyede yazar, ekonomik boyutu olan buğday ve yulaf yüklü teşrin arabaları ve köy köy dolaşan pazarcı arabalarından da söz eder (Buğra 1964: 55).

Yazarın "Bacanak" hikâyesinde ölen kayınpederin ardından malları bölüşmek için iki bacanak arasında yapılan konuşmalarda buğdaya verilen önem ortaya çıkmaktadır. Kasabalı için buğday, değeri açısından ve renginin de benzesinden dolayı altın değerindedir. Bacanıklardan biri olan Keriminoğlu, diğerine beş yüz lira vererek hakkından feragat etmesini ister. Karşısındaki bacanağının nazlanması üzerine dört kile, çavdarsız tohumluk sarı buğday teklif eder. Bacanağı teklifi kabul eder. Ayrılacaklarken Keriminoğlu'nun aklından geçenleri veren yazar buğdayın kasaba insanı için anlamını da gözler önüne serer: "Beş yüze lanet olsun ama dört kile sarı buğday, her bir tanesi nah şu yıldız gibi şu her akşamın şaşmaz yıldızı gibi yıldızların en güzeli gibi dört kile sarı buğday gidecek gibiydi." (Buğra 2001.2: 56)

"Şehir Kulübünde" hikâyesi *Dönemeçte* romanının çekirdeğini oluşturduğu, onun fonunu meydana getirdiği için kasabalının köylü ile kentli arasındaki ilişkisi *Dönemeçte* romanına aynı şekliyle dâhil edilmiştir (Buğra 2001.2: 125).

Sonuç

Tarık Buğra'nın Anadolu'nun ekonomik durumunu belirten roman ve hikâyelerinde yaşanan dönemlerin yansıttığı varlıkların, yoklukların, har vurup harman savurmaların hepsi gerekçeleriyle birlikte verilmiştir.

Küçük Ağa romanında çekilen ekonomik sıkıntılar kendisini bütün varlığıyla yiyecek, içecek, yakacak alanlarında hissettirir. Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle anlatılmaya başlayan *Küçük Ağa* romanından on bir yıl sonrasının ele alındığı *Yağmur Beklerken*'de kasabalı kısmen refaha kavuşmuş, artık parasını neredeyse savurganlık boyutlarında harcamaya başlamıştır. Halkın ekonomik durumu *Küçük Ağa* romanında olduğundan çok daha iyidir. Bağlar, bahçeler, tarlalar ekilip biçilmeye müsaittir ve bunun için insan gücü de vardır. Fakat bu sefer başka bir felaket kasabalı ve köylünün yakasına yapışır: Kuraklık. Beş yıl önceki kuraklığın sıkıntılarını yeni yeni üzerinden atmaya çalışan Anadolu insanı tekrar aynı durumla yüz yüze gelir. Bunun sancuları içinde kıvranan halkın üzerine bir de çeşitli vergilerin ağırlığı yüklenir.

Dönemeçte romanı Birinci Dünya Savaşı'ndan yirmi beş yıl sonrayı yani Demokrat Parti dönemini anlatır. Demokrat Parti, devletçi anlayıştan uzak, liberal bir ekonomi politikası takip eder. Bu ekonomik iyileşme Türkiye'nin genelinde olduğu gibi köylünün hayatında da etkilerini kısa sürede gösterir. Bu dönem, *Yağmur Beklerken*'de başlayan fakat kuraklık yüzünden üst boyutlara çıkamayan halkın parayı gördükten sonra ne yapacağını şaşırıldığı tarihlerdir. *Dönemeçte*'de Anadolu insanı, kasabalisından köylüsüne kadar kontrolden çıkmıştır. Ellere geçirdikleri kazançlarını gelişigüzel harcar ve etraflarına sırf gösteriş yapabilmek için dağıtır. Bu romanda yazar, aydın kesimin maaşlarının yetersizliğinden, eskiden alışılmış olan hayatlarını sürdürememenin verdiği psikolojik yıkımdan dolayı ilgilerinin farklı alanlara kaymasından, etrafında olup bitenlere kayıtsız kalmasından bahseder.

Yapılan alışverişlerde, satılan mallarda arz taleple birlikte değişen satın alma mantığının devirler içerisinde gösterdiği farklılık da değişen devrin şartlarıyla uyumlu olarak yazar tarafından altı çizilen konulardan biridir.

Yazar, Karacı Yusuf aracılığıyla takas usulüyle veya satın alma yoluyla halkın talep ettiği malları da okuyucunun dikkatine sunar. Tarık Buğra, kasaba insanı için buğdayın ne kadar önemli olduğunu para ile ölçülmek dahi istenmediğini, buğday sayesinde kasabalı ve köylünün refaha ulaştığını önemle belirtir. Arpa, yulaf, çavdar ve özellikle pancar, kasabalı ve köylünün yetiştirerek kazanç sağladığı ürünlerdendir.

Kasabada kurulan şehir pazarında yapılan alışverişler özellikle üç romanda birbirinden çok farklıdır. *Küçük Ağa*'da karnını doyuracak bir lokma ekmeğe muhtaç olan Anadolu insanı için ne alacak ne de satacak hâl vardır. *Yalnızlar* romanında köylü, bütçesi ölçüsünde alışverişini yapıp evine gider. *Dönemeçte* romanında ise alışverişini yaptıktan sonra ceplerinde tomarla para bulunan halkın etrafına bilinçsizce saldırması ve soluğu meyhanede almasına yer verilir.

Tarık Buğra, insanı, insan ilişkilerini, insan davranışlarını hangi yönden ele alırsa alsın yaşanan dönem ve şartlar içerisinde bu unsurları olduğu gibi aktirmişdir. İnsanoğlunun birbirleriyle ilişkiye geçtiği günden beri hayatın bir gerçeği hâline gelen ekonomi, insanı esas alan Tarık Buğra'nın dikkatinden kaçmamıştır. Yazar, hikâye ve romanlarının yansıttığı dönemlerin vuku bulan her türlü ekonomik değişme veya gelişmenin Anadolu insanı üzerindeki etkilerini başarıyla ortaya koymuştur. ©

KAYNAKLAR

- AKYOL, Taha (2994), "Tarık Buğra İçin", *Türk Edebiyatı*, S. 246, Nisan 1994, s. 15.
- AYTAÇ, Gürsel (1983), "Tarık Buğra'nın Romanı Yağmur Beklerken", *Yazko Edebiyat*, C. V, S. 27, s. 113-119.
- AYVAZOĞLU, Beşir (1993), "Tarık Buğra'nın Farklılığı", *Türk Edebiyatı*, S. 233, s. 39-43.
- BİNGÖL, M. Nuri (1986), "Tarık Buğra ile Sanatı ve Sanat Dünyası Üzerine Sohbet", *Türk Edebiyatı*, S. 157, s. 42-45.
- BUĞRA, Tarık (2001.2), "Bacanak", *Yarın Diye Bir Şey Yoktur*, 9. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- BUĞRA, Tarık (1978), *Bir Köşkünüz Var mı?*, İstanbul, Tercüman Gençlik Yayınları.
- BUĞRA, Tarık (1997.2), *Dönemeçte*, 6. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- BUĞRA, Tarık (1976), *Firavun İmanı*, İstanbul, Kervan Yayınları.
- BUĞRA, Tarık (2002), *Gençliğim Eyvah*, 10. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- BUĞRA, Tarık (2001.1), *Küçük Ağa*, 20. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- BUĞRA, Tarık (1964), "Ovaya Destan", *Hikâyeler*, İstanbul, Günaydın Yayınları.
- BUĞRA, Tarık (2001.2), "Şehir Kulübünde", *Yarın Diye Bir Şey Yoktur*, 9. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- BUĞRA, Tarık (1998), *Yağmur Beklerken*, 6. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- BUĞRA, Tarık (1997.1), *Yalnızlar*, 4. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Fethi Naci (1982), "Serbest Fırka Karşısında İki Romancı: Kemal Tahir ve Tarık Buğra", *Hürriyet Gösteri*, S. 17, s. 24.
- KAPLAN, Mehmet (1964), "Küçük Ağa", *Hisar*, S. 8, s. 10-12.
- KAPLAN, Mehmet (1982), "Yağmur Beklerken: Tarık Buğra'nın Romanı 1981", *Türk Edebiyatı*, S. 103, s. 18-21.
- TAÇDİKEN, Mehmet (1973), "Tarık Buğra ile Mülakat", *Pınar*, S. 14, s. 13-23.